

Morawski, Zbigniew

"Bizancjum a ziemie północno-zachodnio-słowiańskie we wczesnym średniowieczu. Studium archeologiczne", Eligia Gassowska, Wrocław 1979 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 71/1, 175-176

1980

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Helenę Madurowicz-Urbańską, jest odpowiedzią na duże z pewnością zapotrzebowanie na podobne pomoce wśród prowadzących zajęcia i studentów historii.

Skrypt jest zestawieniem materiałów z zakresu demografii historycznej ilustrujących konkretne typy badań oraz prezentacji podstawowych pojęć i metod analizy demograficznej.

W każdym z szesnastu działów obejmujących całość problematyki wchodzącej w zakres zainteresowań demografii umieszczono więc część teoretyczną omawiającą podstawowe pojęcia i metody pomiaru przydatne przy analizie zagadnień danego zakresu tematycznego oraz część ilustracyjną będącą zestawem materiałów prezentujących poszczególne zjawiska i procesy z przeszłości demograficznej Polski. Część ilustracyjna jest starannym wyborem z bogatej już literatury przedmiotu starającym się uwzględnić różnorodne okresy chronologiczne i zakres terytorialny; część teoretyczna jest często bezpośrednim powtórzeniem fragmentów współczesnych podręczników demografii, które — znacznie bardziej hermetyczne niż na przykład podręczniki statystyki — nie zapewniają nieprzygotowanemu specjalnie historykowi wykładu wystarczająco przejrzystego. Wydaje się, że również przy jego konstrukcji większe znaczenie należałoby przypisać przymiotnikowi „historyczny”.

Autor — ze zrozumiałych względów — świadomie pominął ogromny i najbardziej skomplikowany w demografii historycznej problem źródeł i źródłownawstwa odsyłając zainteresowanych do istniejącej literatury przedmiotu, której ukoronowaniem w chwili obecnej jest wydany przed trzema laty, „Wstęp do demografii staropolskiej” I. Gieysztorowej.

Wielce przydatna okaże się z pewnością zamieszczona na końcu, sumiennie, z zachowaniem podziału rzeczowego zestawiona bibliografia (356 pozycji) będąca wyborem podstawowych, a rozproszonych w formie artykułów, prac z zakresu demografii historycznej.

Poważny niepokój budzi natomiast ostateczna redakcja skryptu. Każdy błąd czy przeoczenie w pracy tego typu jest szczególnie dotkliwym mankamentem, zwłaszcza, gdy dotyczy on danych liczbowych, bądź prezentacji graficznej. I tak np. na s. 14—15 pomyłono metrykę ślubów z krakowskiego Kościoła Mariackiego z metryką chrztów, na s. 23 w tabeli przedstawiającej liczbę ludności niektórych krajów europejskich w poszczególnych okresach, ludność Polski w 1772 r. wynosi 4,0 mln mieszkańców, zamiast — zapewne 14,0 mln; dwie strony dalej, w opisie wykresu przedstawiającego rozwój zaludnienia trzech dzielnic Polski w latach 1000—1790 pomyłono krzywe przedstawiające rozwój zaludnienia Mazowsza i całej Polski. Nie warto chyba tej listy wydłużać poprzestając na stwierdzeniu, iż tego typu niedopatrzienia rażąco kontrastują ze znakomitym papierem i przejrzystą szatą graficzną książki.

W. T.

Eligia Gąssowska, *Bizancjum a ziemie północno-zachodnio-słowiańskie w wczesnym średniowieczu. Studium archeologiczne*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich — Wydawnictwo, Wrocław 1979, s. 212.

Praca dotyczy związków Bizancjum ze Słowiańszczyzną w dorzeczach Bugu, Wisły, Odry i Łaby w świetle źródeł archeologicznych opracowanych w dwu częściach: jednej, poświęconej numizmatyce i drugiej, o zabytkach niemonetarnych. Ważnym elementem książki są mapy rozmieszczenia znalezisk w formie skarbów i pojedynczych przedmiotów. Autorka stwierdza, że napływ przedmiotów z Bizancjum i rejonów jego wyraźnego oddziaływania kulturalnego dzieli się na ziemia polskie (i przyległych) na cztery fazy. Pierwsza, od początku V do połowy VI w. związana jest z obfitymi importami monetarnymi i jubilerskimi idącymi z terenów państwa ostrogockiego w Panonii, a następnie z Italii wzdłuż dróg przez Przełęcz Dukielską dorzeczem Wisły i z Italii przez Magdeburg i Połabie ku Pomorzu Zachodniemu. Obydwie drogi są zarazem szlakami futer skandynawskich. Upadek państwa Ostrogotów pociąga za sobą regres importu z terenów bizantyjskich. Od IX w. zaczyna się napływ produktów bizantyjsko-wielkomorawskich, częściowo weneckich, zdaniem autorki bardzo skromny i nie świadczący najlepiej o randze państwa Wiślan. Kolejna, trzecia faza kontaktów w X—XI w. oznacza napływ monety i wyrobów jubilerskich (srebrnych) pochodzących z Bizancjum i krajów

arabskich poprzez Bałtyk: trafiają one głównie na Pomorze i do Wielkopolski. Obszar Prus odznacza się w tym okresie występowaniem znacznej ilości niemonetarnych importów bizantyjskich (zdaniem autorki w rezultacie eksportu bursztynu). Małopolska natomiast jest terenem napływu złotej monety bizantyjskiej i srebrnych miliaresów, w sumie znacznie słabszego w porównaniu z Pomorzem i Wielkopolską. Importy bizantyjskie przenikają na południe Polski przez Ruś. Generalnie obecność bizantyjsko-arabskich środków płatniczych w Polsce wynika w tym okresie z eksportu płodów rolnych do Skandynawii, znaczenie eksportu niewolników wydaje się autorce raczej niewielkie. Analizę wybranych kategorii źródeł archeologicznych uzupełniają rozważania o wpływie wzorów bizantyjskich w mennictwie i jubilerstwie, a także w innych dziedzinach rzemiosła i sztuki średniowiecznej Polski. Mówi się też o nich w odniesieniu do czwartej fazy, okresu krucjat, który nie oznacza większego napływu przedmiotów pochodzenia bizantyjskiego na ziemię zachodniosłowiańskie.

Z. M.

Lech Leciejewicz. *Normanowie*, Kultura Europy średniowiecznej, z. 8. Zakład Narodowy im. Ossolińskich — Wydawnictwo, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979, s. 210.

Dwa wielkie problemy są osią rozważań autora prezentowanej książki: 1. procesy historyczne w germańskiej Skandynawii VI—XI w., tj. od schyłku panujących tam pierwotnych struktur rodowo-plemiennych do narodzin nowego, feudalnego porządku; 2. miejsce i rola wczesnośredniowiecznej Skandynawii w ówczesnej Europie, podobieństwa i odmienności w rozwoju kulturowym Normanów i mieszkańców pozostałej części kontynentu.

Całość składa się z czterech rozdziałów. W pierwszym z nich, wstępnym (s. 7—24), L. Leciejewicz interesująco omówił środowisko geograficzne Skandynawii oraz procesy osadnicze i kulturowe, które w okresie od X tys. p.n.e. do pierwszej połowy I tys. p.n.e. doprowadziły do wyodrębnienia się Germanów z dawnej etnicznej wspólnoty praindoeuropejskiej, powstania skandynawskiej rubieży kulturowej oraz późniejszego (w ramach wędrówek ludów) pierwszego naporu ludów germańskich na Europę Zachodnią i zetknięcia się barbarzyńców z antyczną cywilizacją. Rozdział kończy charakterystyka źródeł historycznych odnoszących się do późnostarożytnej i wczesnośredniowiecznej Skandynawii ze szczególnym uwzględnieniem dorobku archeologii.

Procesy historyczne w Skandynawii od V/VI do końca VIII w., w okresie względnej stabilizacji po niepokojach wędrówek ludów, przedstawione są w rozdziale II (s. 24—81). Autor obszernie omawia te zjawiska, które doprowadziły w następnych stuleciach do narodzin w Skandynawii porządku wczesnofeudalnego, a w ślad za tym przełomu cywilizacyjnego. Szeroko opisuje stosunki osadnicze. Cechowały je brak stałości zasiedlenia z powodu migracji późnej starożytności i wczesnego średniowiecza oraz ograniczone warunkami przyrodniczymi możliwości rozwoju. Napięcia ekonomiczne w połączeniu z początkami procesów feudalizacyjnych — (powstanie pierwszych tworów wczesnopanstwowych w VI i VII/VIII w.) doprowadziły do kryzysu, który znalazł rozwiązanie w ruchu Wikingów. Szeroko omówił także autor materialne warunki bytu — pożywienie, budownictwo, odzież, transport (żegluga), uzbrojenie oraz poglądy na świat (wierzenia, pismo, upodobania artystyczne).

Trendy VIII—XI w. — eksplozja demograficzna i wojenna, która wyraziła się w ruchu Wikingów oraz kształtowanie się miejscowych państw wczesnofeudalnych zapewniających wyjście z kryzysu to tematyka rozdziału III (s. 81—160). Leciejewicz podkreśla, że główną przyczyną ruchu Wikingów były procesy feudalizacyjne i próby narzucenia władzy niezależnym dotąd wspólnotom chłopskim. Autor poświęcił wiele uwagi tym zjawiskom. Omówił wydarzenia, które doprowadziły do powstania pierwszych państw w Skandynawii. Przedstawił ich model organizacyjny wskazując na podobieństwo z zasadami organizacyjnymi innych państw wczesnofeudalnej Europy Środkowo-Wschodniej (np. rola systemu skarbowego). Barwnie opisał zróżnicowanie kulturowe i materialne wczesnofeudalnego społeczeństwa skandynawskiego (podrozdział: